

Jacob Højriis Bock og Esben Schjørring:

Fra borger til forbruger, fra forbruger til ”dansker”

POLITIK I DANMARK. Forbindelsen mellem samfundets indbyggere og det politiske system er ikke længere *politisk*: borgerne forstår deres liv ud fra markedets logik – ”det private marked” og ”det offentlige marked”. Hvori består ”det politiske så”? Kun i iscenesættelsen af den nationale identitet. Frem for at forstå os selv i politiske termer som ”arbejder”, ”arbejdsgiver” eller ”landmand” er der kun tilbage at forstå sig selv som ”dansker”.

Af cand. mag. Jacob Højriis Bock
og stud. mag. Esben Schjørring

Det klassiske politiske spektrum tegnet af socialisme, konservatisme og liberalisme definerede det 20. århundredes orienteringsrum. Det har for længst mistet sin relevans. I det tilbageblevne politiske tomrum har en tiltagende trygheds- og sikkerhedspolitik taget form.

Omdrejningspunkt er den individuelle og nationale selvopfattelse. Det er i dette perspektiv, at Ugebrevet a4's fremhævelse af en politisk ”venstredrejning” må forstås. Undersøgelserne af danskernes politiske observans, som sidste år blev offentliggjort af Ugebrevet, skabte almen forvirring blandt politiske kommentatorer. Ugebrevet frembragte et billede af en ekstraordinært venstreorienteret dansk befolkning, både på det fordelingspolitiske og det værdipolitiske spørgsmål. Det tal-journalistiske resultat blev udråbt til at være et tegn på et politisk ”skift af historiske dimensioner”. Det bidrager til den mediefortælling, som formentlig vil præge det kommende folketingsvalg: Fortællingen om statsminister Anders Fogh Rasmussens modsætningsfyldte forhold til det danske vælgerkorps.

Men noget egentligt svar på, hvad det vil sige, at danskerne er venstreorienterede, når det kommer til fordelingen af skattekrone og nu også venstreorienterede, når det kommer til den værdipolitiske diskussion, er der ikke fremkommet.

Måske skyldes det manglende svar, at det ikke står os klart, hvad det i dag vil sige at være

”politisk orienteret”. Allerede ved erkendelsen af denne uklarhed bliver Epinions undersøgelse mistænkelig. For måske orienterer vi os ikke længere efter de traditionelle målestokke. Hvor finder vi overhovedet en politisk strid, som kan give os et vink om danskernes politiske orientering?

Udlændingsspørgsmålet

Epinions valg af emner og karakteren af de spørgsmål, der ligger til grund for undersøgelsen, er i sig selv diskutabel. Her vil vi alene henlede opmærksomheden på dét af undersøgelsens fire *værdipolitiske* emner, som reelt siger noget om danskernes politiske orientering: *udlændingsspørgsmålet*. Det er det eneste af de fire stillede spørgsmål, som stiller krav om en ideologisk overbevisning *og* som har haft skelsættende betydning i den politiske magtkamp: udlændingsspørgsmålet har kunnet afføde et nyt parti med afgørende politisk indflydelse, udløse mærkbare ændringer i parti programmer og danne grundlag for en ny regering.

Man må undre sig over formuleringen af spørgsmålet: ”Udgør indvandring en alvorlig trussel mod vores nationale egenart?”. Vores ”egenart”? Spørgsmålet siger langt mere end svarene. Måske husker nogle ordene fra det 20. århundredes mest berømte og berygtede statsoverhoved: ”Det kostbareste i denne verden

er det egne folk". Hvis et "nej" til dette spørgsmål per automatik placerer en vælger i kategorien "venstreorienteret", så er man som "højreorienteret" mindst *nationalistisk*, hvis da ikke *højreestremtisk*. For undersøgelsen udelukker altså både, at man som "højreorienteret" IKKE skulle være bekymret for den nationale "egenart" – og at man som "venstreorienteret" SKULLE kunne være bekymret for den.

Endnu i slutningen af 60'erne kunne Socialdemokratiet forestille sig velfærdsstaten som en reform, ikke bare af samfundets institutioner eller af arbejderne, men af mennesket som sådan.

Højre eller venstre? Både og!

Undersøgelsen afslører indirekte, at udlændingepolitik er det eneste område, hvor vi i dag kan dele os i ideologiske anskuelser. Fordi al øvrig politik og politisk engagement er reduceret til "tryghed ved velfærd".

Men disse to parametre – sikkerhed og tryghed – angiver ikke uden videre hverken et højre eller venstre. A4's undersøgelse viser – om noget – at danskerne *både* er venstre- og højreorienterede. Undersøgelsen førte til udråbelsen af "et historisk kursskifte" – men for at forstå det *rigtige* kursskifte, må vi tage det *historiske* alvorligt: Hvis A4's artikler overhovedet skal ses som et udtryk for noget af betydning, er det, at vi har forladt det klassiske skema, som har signaleret forholdet mellem socialisme og liberalisme og defineret det 20. århundredes politiske orienteringsrum.

Historisk fulgte værdipolitikken og fordelingspolitikken nemlig ad. Hørte man til dem, som hævdede, at samfundet var en kontrakt mellem selvansvarlige individer, så mente man, at staten og fordelingspolitikken skulle minimeres; at retfærdighed måtte afhænge af den økonomiske fortjeneste, man selv havde oparbejdet på markedet. Var ideen derimod, at fællesskabet er udgangspunktet og stedet man realiserer sin frihed, mente man at fordelingspolitikken sikrer retfærdigheden ved at tage en ret så stor del af den

økonomiske profit af markedets hænder og genfordele den.

Men forholdet mellem stat, fællesskab og individ er blevet et andet. Ikke mindst er vores forestilling om os selv som fællesskab er blevet en anden end dengang, vi var delt mellem arbejdsgivere til højre, der mente at have ret til profitten, fordi de ejede produktionsapparatet, og arbejdstagere til venstre, der mente at have ret til profitten, fordi de skabte merværdien ved at arbejde. Denne forandring sker i løbet af det 20. århundrede og hænger uløseligt sammen med udviklingen af den danske velfærdstat.

Velfærdstaten svækker ikke økonomien

Når den politiske orientering er svær at aflæse, er det fordi *både* liberalismen og socialdemokratismen har sejret ad helvede til. Sejret, fordi velfærdstaten kombinerer udvidelsen af en offentlig sektor med markedslogik og forbrugerisme. Ad helvede til, da hverken menneske eller stat er blevet til de "agenter", man havde forestillet sig. Hverken principperne i en venstreorienteret eller en højreorienteret politik synes i det 21. århundredes velfærdsstat at kunne opfyldes.

Man bør huske på den klassiske liberalismes krav om en organisatorisk opdeling: De liberale dyder bestod først og fremmest i at holde det politiske adskilt fra det økonomiske og den private sfære adskilt fra den offentlige sfære. På den ene side skulle det "civile samfund" sikres mod statens indtrængen, og på den anden side skulle den offentlige sfære sikres mod økonomiske særinteresser; dens love skulle i overensstemmelse med oplysningstanken bygge på almene normer, som gælder for alle.

På paradoksalt vis er velfærdspolitikken et fundamentalt brud med denne tankegang: Den bryder på alle måder ind i "privatlivets fred" gennem markedsregulering, sundhedspolitik, skoling af børn og overvågning. Og samtidig er den et udtryk for, at markedslogikken er trængt ind i den politiske praksis.

Velfærdsstatens dannelse er ikke bare historien om ophævelsen af arbejderklassens dårlige levestandard og forøgelsen af offentlige goder som gratis lærestudier og universiteter, sygehuse og pension. Udviklingen siden Steinckes socialreform fra 1933 henover 60'ernes og 70'ernes indførelse af en regulær velfærdstat og frem til i dag er endnu mere historien om

forandringen fra klassesamfund til forbrugersamfund. Endnu i slutningen af 60'erne kunne Socialdemokratiet forestille sig velfærdsstaten som en reform, ikke bare af samfundets institutioner eller af arbejderen, men af mennesket som sådan. Individet var lænket til økonomiens jernhårde nødvendigheder; frigørelsen skulle findes i tæmningen af arbejdspresset og den materielle jagt. Sunde fritidsinteresser og en styrkelse af det sociale liv skulle udfylde det efterladte tomrum: mennesket ville dermed for alvor blive frit. I dag er det svært ikke at tilskrive selv de mest nøgterne beskrivelser af denne forhåbning en skjult ironi.

Som det ser ud, er hverken de socialdemokratiske eller de liberalistiske idéer om menneskets frihed blevet realiseret; hverken den socialt etablerede borger eller det spontant og autonomt ansvarsbevidste individ synes at kunne spores i vor tids samfund. Og profit- og mulighedsmaksimeringen af såvel private som offentlige goder er blevet den generelle tilstand og den drivende motivationsfaktor for både borgeren og den politiske administration.

Velfærdsstaten har på denne måde – imod enhver liberalistisk profeti – været den økonomisk mest velfungerende løsningsmodel: den har langt fra hindret den økonomiske vækst, men derimod gjort Danmark til et af verdens rigeste og økonomisk mest stabile lande. Den giver nemlig ekstraordinært gode betingelser for at stabilisere markedet og styre forbruget, ikke bare af ”almindelige” varer, men forbruget af børnehaver, uddannelser etc. I dag får (næsten) alle – uanset indkomst – passet deres børn i børnehaver, alle går på offentlige gymnasier og universiteter, får pension, får SU og dagpenge. Alle er blevet forbrugere i og af det offentlige, hvilket har stabiliseret og forøget forbrugskraften i det hele taget. Parallelt med at velfærdsstatens voksevæk siden midten af 60'erne fordobler Danmark sit BNP. Resultat: Velfærdsstaten gjorde alle borgere til trofaste forbrugere.

Fra ”borger” til ”forbruger”

Hvor efterlader dette individet som borger? Hvilken form for politisk eksistens forbliver tilovers, når den strid, som har forbundet de politiske partier (Socialdemokratiet, Venstre, Konservative) med arbejdere, landmænd og arbejdsgivere, ophæves? Det gør forbrugeren. Borgeren og politikerne som ideologiske aktører i

et demokratisk samfund er gået til grunde og genopstået som hhv. ”politisk” forbruger og administrator af forbruget. Dette betyder, at forbindelsen mellem samfundets indbyggere og deres selvforståelse på den ene side og det politiske system på den anden ikke længere er en *politisk* forbindelse. Samfundets borgere forstår ikke deres liv ud fra traditionelle politiske termer, men ud fra markedets logik. Modsat idealet om den politiske deltager, der rodfæster sin selvforståelse i ideer om, hvordan hele samfundet skal se ud, forstår forbrugeren sig ud fra sin individuelle ret *både* på det private marked *og* på det offentlige marked. De talrige forbrugerudsendelser på tv og demonstrationerne foran børnehaverne vidner om denne selvforståelse. At demonstrationerne kastede regeringen ud i sin anden krise siden karikaturdagene er et lille vink om, hvor omfattende og betydningsfuld forvandlingen fra borger til forbruger har været.

Når de politiske partier derfor taler om at ”tage arbejdstøjet på”, går de i virkeligheden i ringen for at overbyde hinanden i administrative velfærdsforordninger. Politikerne henvender sig ikke med en vision til borgeren, men med tilbud til forbrugeren.

Men hvori består ”det politiske” så i dag? Hvordan kommunikerer system og fællesskab?

Hverken de socialdemokratiske eller de liberalistiske idéer om menneskets frihed blevet realiseret; hverken den socialt etablerede borger eller det spontant og autonomt ansvarsbevidste individ synes at kunne spores i vor tids samfund.

Fra ”forbruger” til ”dansker”

I velfærdsstaten er den vigtigste ”politiske” handling at kunne definere sig selv. Når individet i sin egenskab af forbruger ikke har andre mål end sig selv, gestalter tilværelsen sig i velfærdsstaten som *en biografi*. Og når politiske partier ikke længere agerer ud fra ideologisk overbevisning,

forvandler politik sig til selvscenesættende forvaltningsstrategier personificeret i spindoktoren. Det er ikke, hvad vi faktisk er, tror på og gør, som har interesse, men selve fortællingen og dens iscenesættelse.

Det er derfor heller ikke underligt, at det eneste tilbageblevne politiske engagement skal findes i iscenesættelsen af den nationale identitet. Frem for at forstå os selv i politiske termer som ”arbejder”, ”arbejdsgiver” eller ”landmand” er der kun tilbage at forstå sig selv som ”dansker”. Det vigtigste for os i dag er – ”os”.

Dette levner desværre ikke realpolitisk rum til andre partipolitiske strategier end dem, som skaber appel til folkets tryghed og sikkerhed. Når det politiske system og vælgerne overhovedet kan forbinde sig med hinanden, skyldes det de seneste års tiltagende italesættelse af et behov, som kun en skærpet sikkerhedspolitik og den højest bydende velfærdspolitik kan tilfredsstille. Velfærdsforbrugisme og nationalprotektionisme går på denne måde hånd i hånd. Det er på denne baggrund, vi må forstå det, som a4 kaldte et politisk ”skift af historiske dimensioner.” Her dukker fordelings- og værdipolitik op – ikke i skøn forening, men som en kommunikationsstrategisk bekvemmelighed.

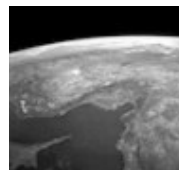
I forlængelse af de seneste små ti år, hvor sikkerheden mod det fremmede er blevet et stadigt mere afgørende aspekt – der i 2001 kostede ”tryghedspolitikeren” Poul Nyrup Rasmussen statsministerposten – ser det nu atter ud som om, trygheden bliver nøglen til regeringsmagten. Derfor er Anders Fogh Rasmussen og den øvrige Venstre-ledelse alt andet end glade for, at brugerbetalingsforslaget blev vedtaget på Venstres landsmøde. Den øjeblikkelige reaktion kom med fyringen af Leif Mikkelsen.

På den ene side beskytter vi altså os selv fordelingspolitisk; velfærd drejer sig i dag ikke så meget om at udjævne classeskæl, men om at skabe ”tryghed”. På den anden side fastholder vi en stærk kontrol med grænsen mellem ”os” og ”de andre”; her spiller begrebet ”sikkerhed” den afgørende rolle. Den nationale kulturkanon, diskussionen om de danske værdier, terrorlovgivningen, den stramme danske flygtninge- indvandrelovgivning er alle eksempler på, at skabelsen og henvisningen til afgrænsningen af et nationalt ”os” er blevet *det* afgørende politiske mål. Tryghed og sikkerhed er altså nøglebegreberne i fastholdelsen og konstruktionen af ”os, danskere”.

Samarbejdet mellem regeringen og Dansk Folkeparti er derfor ikke bare et parlamentarisk vilkår; det er udtryk for et politisk system, hvor vælgersegmentet må opsøges i et nationalkulturelt teater af identitetssøgende skuespillere. Det må vel indrømmes, at ”nationen” i højere grad kan identificeres med et teater end med et *politisk* fællesskab, når nu borgeren er forvandlet til konsument og politik er reduceret til administration for midlet gennem de virtuelle medier. Vi synes på paradoksalt vis netop at blive nationalt fikserede i en tid, hvor nationen ikke udgør en egentlig *politisk* realitet og staten ikke udgør den eneste politiske aktør.

Snarere end at vidne om et nyt politisk landskab i Danmark fortæller overskridelsen af højre-venstreskalaen udløbsdatoen for et samfund, hvor det nationalt definerede politiske fællesskab evner at tænke og handle politisk.

Det eneste tilbageblevne politiske engagement skal findes i iscenesættelsen af den nationale identitet.

Jacob Højriis Bock er cand. mag. i filosofi fra Københavns Universitet med speciale i nyere tids politisk tænkning, nærmere betegnet forholdet mellem liv og politik i suverænstaten; har herunder beskæftiget sig indgående med tænkere som Martin Heidegger, Michel Foucault og Giorgio Agamben. Har studeret på overbygningen ved Humboldt-Universität zu Berlin. Underviser i øjeblikket ved Folkeuniversitet i København.

Esbén Schjørring er speciale-studerende på filosofi (Københavns Universitet) - specialet handler om forholdet mellem liv og rum. Interesse-områder: filosofihistorie og moderne tysk, fransk og italiensk filosofi og politisk tænkning. Har boet, studeret og arbejdet i Galway i Irland og i Berlin og Paris.